

לפ"ז מסתבר לומר שדינו של מעשה שבת של תינוק שנשבה כדינו של מעשה מומר ואפילו אם נתייחס לחילול שבת שלו במזיד כאילו עשאו בשוגג כמבואר לעיל בשם הט"ו דאומר מותר דינו כשוגג, מ"מ שוגג שלו בנוגע לאחרים דינו כמזיד לכ"ע כי לא שייך אצלו הכלל אין אדם חוטא ולא לו וגם יבא הישראל לומר לו, כי אמירה קלה בעיניו. בנוגע לבכדי שיעשו הדבר צ"ע, כפי שכתב הפמ"ג הנ"ל.

הרב יהודה שכיב

ר"מ ביישיבת הר"עציון, אלון שבות

תענית ציבור – ימי תשובת הציבור

(למשמעותם של ימי התענית)

א. ימי אבל או ימי תשובה?

ב"משנת רבי אליעזר" ¹ פרשה שלישית שנינו –

"... במה צריכין לזכרו? ² לזכור מידותיו ובנייניו ואת שעריו ואת כל תכונתו... וכן ירמיה אומר: 'הציבי לך ציונים... שימי לך תמרורים' – זכרו חורבן הבית. 'שיתי לבד למסלה דרך הלכת' – דעו על איזו עבירות גליתם מארצכם, אל תשובו לעשות כמותו. ואם עשיתן כן – 'שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה... זכרו מרחוק את ה'; וירושלים תעלה על לבכם, ואומר: 'זייראו ממערב את שם ה', ממזרח שמש את כבודו'. ואומר: ואזרעם בעמים ובמרחקים וזכרוני, הא למדת; ש כל הזוכר הוא חי והוא ש. ב. ושאינו זוכר אינו חי ואינו ש. ב."

הזכירה היא אות חיים ופתח תקוה לתחייה מחודשת!

מכאן נבין לדברי המבוא של הרמב"ם לתעניות ציבור:

"יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה. ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר; והתנדו את עונם ואת עון אבותם."

(הלכות תעניות רפ"ה)

(1) הנקרא מדרש לב' מידות, מהד' הלל ענעלאו.

(2) לבית המקדש.

ימי תעניות באו להזכיר הצרות ושרשיהן, היינו העוונות. ותכלית הזכירה — פתיחת דרכי תשובה. וחידוש גדול בדברי הרמב"ם הללו — עליו העמיד רבנו החתם סופר:

"הנה גילה לנו מה שלא היינו מעלים על דעתנו. שהיינו חושבים שהתעניות הללו אינם על דרך התשובה אלא על דרך האבל והצער ביום שאירע רע כמו השמחה ביום שאירע טובה. וכן משמע קצת פרק קמא דמגילה דקאמר תשעה באב שחל להיות בשבת מאחרים ולא מקדימים. מאי טעמא? אקדומי פורענותא לא מקדימין. ובוודאי אקדומי תשובה זריזין מקדימין, מכל מקום הודיענו הרמב"ם דלא כן הוא. ועל פיו נהגו לומר וידויים וסליחות באותם הימים (חוץ מט"ב דאיקרי מועד) משום דנקבעו על התשובה".

נמצאנו למדים שעיקר מעייננו בימי תענית אינו העבר אלא העתיד
"בזכרון דברים אלו נשוב להיטיב". וממשיך החת"ס:

"ומכל מקום לא הודיעונו נושאי כליו מנא ליה הא. ולכאורה היינו משום דאם כן מנא להם לנביאים לחדש דבר שלא מצינו כיוצא בו בתורה. בשלמא לקבוע יום שמחה כיום טובה כגון חנוכה ופורים דאורייתא הוא מקל וחומר; משיעבוד לגאולה אומרים שירה; ממות לחיים ללא כל שכן? ... אבל לקבוע אבל עולם על צער לא מצינו כיוצא בו. אלא על כרחך על התשובה הוקבעו כדכתיב 'והתחדו את עוונם' ותענית מסוגל לכפרה ותשובה. ובוודאי אבותינו דכולהו יום הכיפורים...".³

פירוש הדברים שאלמלא עניין התשובה שבתענית לא היה מקום, אף לא יכולת, לקבוע ימי תענית לדורות.

ב. פורענויות או חטאים

תשובה היא על חטאי עבר. יש איפוא צורך להזכיר את החטאים שהרי ממאפייני התשובה —

"פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד" (תהילים, נא, ה)

(3) ויש להעיר שבתוס' יו"ט מפורש לא כך. הוא מבחין בין התעניות ציבור שהוקבעו לתפילה, כמו תעניות על בצורת וכיב"ז, לבין ד' התעניות הקבועות שהן "לא הוקבעו אלא לאבל" ראה דבריו בתחילת פרק ד' במשנה תענית, ביניה בין תעניות הנקבעות על צרות הציבור ליה"כ עולה מדברי השאלות שאילתא ס"ו ריש פרשת ויקהל. וראה בדברי הספרו של הר"ד סולובייצק על הרבי מטאלנה (מצויים באסופת מאמריו "דברי הגות והערכה" שם העמיד על פן התשובה שסאבלות, ולדיו אף באבלות ענין של תשובה. מעתה ניתן לומר: אף אם ד' תעניות לאבל נקבעו, לא מתמעט משום כך יסוד התשובה שבהן.

מעשה מצפים היינו שיזכרו חטאים שגרמו לצרות שאירעו והנה תחת זאת עורכת המשנה רשימה של צרות שאירעו בי"ז בתמוז ובט' באב —

"חמישה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמישה בתשעה באב. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר".
(תענית, ד, ו)

חזר הרמב"ם על רשימת אירועים זאת כשהוא מוסיף פרטים אחדים. אף הוא מוסיף את שאירע בג' בתשרי — צום גדליה ובעשרה בטבת. ותימה הוא, מה תנן ומה תוסיף לנו ידיעת פורענות זו ואחרות לשם מעשה התשובה הנדרשת מעמנו. ניקח לדוגמא הפורענות הנמנית בראשונה לפורעניות — י"ז בתמוז, והיא — שבירת הלוחות. שבירת לוחות על שום מה באה? הלוא זה מפורש בתורה בפרשת כי תשא — כשראה משה את העגל והמחולות שיבר את הלוחות. וזכה על כך ליישר כח של מעלה כאמרם: "אשר שברת — אמר לו הקב"ה למשה יישר כח ששברת. מלמד שהסכים הקב"ה על ששבר את הלוחות" (שבת פו, ע"א). מעתה תמוה — עד שאנו מזכירים את שבירת הלוחות בואו ונזכיר את שורש הפורענות הלוא היא חטא העגל. אותו מן הראוי להזכיר ביום התענית יום התשובה⁴.

או כלך אצל פורעניות תשעה באב. — נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ. ומדוע נגזרה זאת הגזירה? — אין זה אלא בשל החטא הכבד של המרגלים והעם שהוציאו דיבת הארץ רעה ולא אבו לעלות ולכבוש את הארץ. הרי אותו חטא יש להזכיר כדי לשוב ממנו. וכן באשר לחורבן שני בתי המקדש. כבר העמידונו חז"ל במסכת יומא (ט' ע"ב) על החטאים החמורים שגרמו לחורבן בתי המקדש. מעתה, אותם יש להעלות בזכרון כדי להתחרט לעזוב ולתקן.

ג. פורענות עכשווית על שום מה?

אפשר והזכרת הפורענות ממקדת את המבט ליום הפורענות, שאם תשובה על חטא מתבקשת, הרי זמנה כל השנה כולה. אולם כשהדבר מפורז על פני זמנים רבים סופו להיות מוחזק. לכך קבעו ימים מסוימים — ימי שיא פורענות שהניבו החטאים. שבימים שבהם יזכרו אותן פורענויות, מהן ועמהן יעלו בזכרונו ביתר שאת מעשי עוונות שגרמו להן.

כרם אפשר וטעם אחר לדבר. —

הנה כבר נשמעה ועקה בקרב דור החורבן —

(4) אכן בקריאת התורה של תענית, קוראים קטעים מתפילת משה על זה החטא ומתענות של ה'.

"אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה" (יחזקאל, יח, ב).
"אבותינו חטאו ואינם, ואנחנו עונותיהם סבלנו" (איכה, ה, ז).

טענתם היתה איפוא, שחטאי אבות גרמו לחורבן ואילו את תוצאותיו המרות סובלים הבנים. ואם בדור שלאחר החורבן כך, דורות רבים אחריו על אחת כמה וכמה.

אמנם כבר עמדו על כך חכמים והבהירו:

"באמר: 'איש בחטאו יומתו'... והכתיב: 'פוקד עון אבות על בנים'? — התם כשאוחזין מעשה אבותיהם בדיהן. כדתניא; ואף בעונות אבותם אתם ימקו' — כשאוחזין מעשה אבותיהן בדיהם. אתה אומר כשאוחזין או אינו אלא כשאין אוחזין; כשהוא אומר 'איש בחטאו יומתו' — הרי כשאוחזין מעשה אבותיהם בדיהם". (סנהדרין כו, ע"ב)

זה אמר כשנענשים באופן חיובי. אך כשהצדה שהחלה בזמן האבות עדיין נמשכת ולא בטלה אפשר שלא אותם חטאים גורמים, אלא חטאים אחרים המתחדשים לפי התקופה ולפי הדור. מעתה, ביחס לצרה ההווה ומתמשכת מאז, אין די בחיטוט בחטאי דורות עברו. חשוב יותר לבני הדור להתבונן בחטאיהם הם. שכן חטאים אלה הם הממשיכים את הצרות שהחלו בזמן האבות. אלא שלשון הרמב"ם מלמדת לכאורה שהם הם הצרות הם הם העבירות:

"ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ולמעשה אבותינו שהיה כמעשינו עד שגרם להם ולנו אותן הצרות".

זשמא לימוד גדול כאן. התבוננות בחטאי דורות עברו קרוב שתביא למסקנות מוטעות, שכן דורות גדולים במעלתם דקדקו עמם אף בחטאים קלי ערך לכאורה. מכאן למאמרם: "כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה" (שבת נו) * . נקודת המוצא צריכה להיות "מעשינו הרעים" ו"לב יודע מרת נפשו" ואף לב הדור הקרוב אצל עצמו ויודע נגעיו ופגעיו. אלו המעשים גורמים להתמדת הצרה. ומתוך התבוננות במעשה הדור ניתן גם להקיש ולהסיק מה לגבי "מעשי אבותינו, שהיה כמעשינו עתה", אך בעיקרו של דבר התיקון צריך להיות במעשינו שלנו עתה. "שבוזרון דברים אלו" היינו זכרון מעשינו עתה "בשוב להיטיב" ומכאן הכתוב המובא בסוף ההלכה שנאמר "והתוודו את עונם ואת עון אבותם" — עונם שלהם קודם.

ד. צרות ציבור

התבוננות בטיבן ועניינן של אותן צרות עשויה להעלות צד משותף לכולן — לעולם הן צרות הציבור כולן, וקשורות במוסדות ורשויות המבטאים את כלל

(5) וכן גם שם לגבי חטאי שלמה ויאשיהו. וראה גם כוזרי מאמר ראשון צה—צז גבי חטא העגל.

הציבור ויש בהם מן המלכד המאחד. לגבי צרות כשריפת התורה וחורבן הבית הדברים מחוורים, שאין לך מאחד את העם כתורה וכמקדש. מכאן לעבודת המקדש כעבודת הציבור, אשר על כן ביטול התמיד אף הוא על הצרות ימנה.

אף ירושלים מסמלת את התחברותם של ישראל יחדיו. עליה נאמר שלא נתחלקה לשבטים⁶ כאילו ללמד על אחיזה משותפת של הכל בה. "ששם עלו שבטים". אף היא העיר "שחוברת לה יחדיו — שהיא עושה כל ישראל חברים"⁷. ומכאן ירושלים כעיר המלוכה ביטוי וסמל לאחדות העם. על כן ימים בהם באה העיר במצור והובקעה העיר הם ימי צרה כללית. אף ימים שזועזע מוסד המלוכה, אף המיוזערי, שהיה בו כדי לסמל ציבור מאוחד בישראל אף הוא יום צרה כללית. ומכאן —

"יום ... שבו נהרג גדליה בן אחיקם ונכבית גחלת ישראל הנשארה".

(רמב"ם שם, ה"ב)

האש היא האהוזת ומלכדת כאילו פרוזות הגחלת. ככתה האש — נפרדה החבילה. מכאן הגלות "וסיבב להתם גלותן". אף "גלכדה ביתר" במשנה תענית, מתפרש אצל הרמב"ם כהרס מה שלפחות נראה היה כשברי המלוכה.

"וגלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בה אלפים ורבות מישראל ויהיה להם מלך גדול ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח ונפל ביד גויים ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש".

ולגבי נחרשה העיר מדגיש הרמב"ם מקומו של ההיכל :

"ובו ביום המוכן לפורענות, חרש טורנוסרופוס הרשע ממלכי אדום את ההיכל ואת סביביו לקיים ציון שדה תחרש"⁸.

אלא שצרה ראשונה שבי"ז בתמוז — שבירת הלוחות ובראשונה שבט' באב — הגזירה על אבותינו שלא יכנסו לארץ, אינם משתלבים לכאורה במערכת זאת. אולם לא כן הדבר, וכפי שיתבאר.

ה. לוח ארץ

כי ארץ ישראל עניין כללי היא לגבי עם ישראל הרי זה עולה ממקראות וממדרשות רבים, אך למעלה מזה נשמע בדרשת הוזהר :

(6) ב"ק פב ע"ב.

(7) ירושלמי חגיגה פ"ג ה"ו, אמנם שם במשמע של הקפחה בענייני טהרות, וראה מאמרנו "אהבה גא שלום בך" "בשורה חמד" אדר—ניסן תשל"ה.

(8) ובהז הזויר. כאילו את הר הבית למצב שהיה קודם שנבנה בו המזבח, עת שימש כגורן לארוונה היבנסי (ראה סוף ש"מ"ב).

"ומי כעמד ישראל גוי אחד בארץ" (שמ"ב ז, כג).
"ודאי בארץ הם גוי אחד... אבל לא אקרונ אחד אלא בארץ".

(זוהר, ויקרא צג, ע"ב)

אפשר להם לישראל להיות שרויים בחוץ לארץ, אך כחטיבה אחת, כציבור, ככלל ישראל אין הם אלא בארץ ישראל:

"כי עיקר האחדות בארץ ישראל"⁹. (שפת אמת, בהר תרנ"ד).

ארץ ישראל הופכת להיות כנסת אחת.

והלוחות? בעניינים של לוחות ראשונות, למדנו במסכת עירובין (נ"ד ע"א):

"א"ר אלעזר: מאי דכתיב 'חרות על הלוחות' — אלמלא לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל".

הלוח הרי הוא כעין תבנית האוצרת בתוכה כל שגיתן בה, יוצרת מפרטים רבים כלל אחד. וזו הדרך הראויה ללמוד תורה ושימורה שכך מצינו אצל לומד תורה הראשון:

"ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו — וכי כל התורה כולה למד משה? והלא כתיב 'ארוכה מארץ מדה'? אלא כללים כללים לימדה הקב"ה למשה שנאמר בכלותו". (תנחומא, כי תשא טו)

כל עוד תורה רצופה פרטים שאינם אחוים זה בזה — איידי דוטר מירכס. הלוח והלוחות מכנסים את הפרטים לכלל. וזו סגולתם של לוחות הראשונות.

ו. האמת והשלום אהבו

אם עיקר פורענות של אותם ימים, תכנם הוא — ניתוק ופירוד. ניתוק העם מארצו מאחדותו; מהיותו כלל; פירוד התורה — שבירת לוחות; שבירת מוסד המלכות המאחד והמחבר, וכיוצא באלו. הרי עיקר התיקון — התכנסות והתלכדות, יום-קהילה.

אפשר והמלה צום, מזכירה אף היא עניין זה של חיבור, מלשון צומת המחברת יחד ומלכדת.

אולי זהו שהבהיר זכריה הנביא לשואליו —

"האבסת בחודש החמשי, הגזר כאשר עשיתי זה כמה שנים" ? (ז, ג)

ולאחר דברים ארוכים מסכם הנביא —

(9) ומכאן, קבלת הערבות ההדדית, שאינה אלא ומשנכנסו לארץ — ראה שו"ת אבני גזר י"ד קכו. וצפנת פענח לסנהדרין מג ע"ב. וראה בהרחבה במאמרנו "התורה והארץ" בספר זכרון לקדוש צבי בלאט הי"ד.

"אלה הדברים אשר תעשו. דברו אמת איש את רעהו. אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם... כה אמר ה' צבאות: צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים. והאמת והשלום אהבו." (ח, טז—ט)

הרב שאול ישראלי
ירושלים

בענין ברכת התנים ושיתוף אשה בהן

גרסינן במס' כתובות (דף ז', א' וב') ברכת התנים בעשהה, ומוכיח זאת מן הכתובים. וברכת התנים היינו שבע ברכות שמברכים בשעת נישואין.

ויש לעיין מי הוא המחויב בברכה זו, האם החתן עצמו, או המצורפים למנין עשרה, או שמא כולם כאחד, אלא שאחד מברך ומוציא את כולם.

ואין להוכיח מלשון הברכות, שאחת מהן — שמח תשמח רעים האהובים מתיחסת לזוג הנישאים, שלא מסתבר שהחתן יברך את עצמו*, שכן שאר הברכות שייכות גם לחתן שהן ברכות הודאה ואף זו מתפרשת במובן של תפלה, שהרי גם אחרים אין בכוחם לברך אלא במובן של תפלה לקב"ה שיברך את החתן והכלה, וא"כ זה יכול להתייחס גם לחתן עצמו.

וממה ששינונו (מס' כלה) כלה בלא ברכה אסורה לבעלה סגדה, נראה שאכן גם החתן הוא החייב בברכה זו. כי קשה לומר שמה שאחרים מברכים את החתן והכלה יהווה גורם היתר או איסור.

ואעפ"י שהכתוב המובא שם כאסמכתא הוא ממש"נ ויברכו את רבקה, שזה מתייחס לברכת אירוסין כדכתבו התוס' (שם ד"ה שנאמר), אך ברור שעיקר ההלכה, על האיסור לבעל היא באשר לברכת התנים של שבע הברכות, כדכתבו התוס' שם בדעת ר' יהודה האומר שביהודא מברכים אותה גם בשעת אירוסין, והיינו שבע הברכות, וכתבו התוס' שהוא מצד מאמר זה שבמס' כלה (תוד"ה כ"א) וכן ג' לשון הרמב"ם (פ"י מאישות ה"ו) המאיר את האשה יברך ברכת התנים וכו'. אכן ג' שגם המשתתפים במעמד החופה גם הם בחיוב ברכה זו אלא שהאחד מברך בשביל כולם, אם זה החתן עצמו ואם זה אחד מן המנין. וזה מוכח ג"כ מלשון הרמב"ם שם (הל' ג'): וצריך לברך ברכת התנים בבית החתן. ולא פירש מיהוא המברך, משמע שאין בזה הבדל וכן גראה מהרמב"ם בה' ברכות (פ"ב ה"ט) בבית חתנים מברכים ברכת חתנים וכו', וזה מתייחס לכל המשתתפים, כפי שהוסיף

* ע"י בזה בשד"ח שנגע בזה.